

Mohácsi Ágnes

ZRÍNYI VERSELÉSÉRŐL

Gyakorló tanár lévén közvetlenül érdekelt vagyok Zrínyi Miklós példaadó eszményeinek, költészetének tanításában. Sajnos, a jelenlegi középiskolás tankönyvekben egyetlen szó sincs a *Szigeti veszedelem* vagy egyéb művének verseléséről, de hasonló a helyzet a 6. osztályos általános iskolás tankönyv két Zrínyi-epigrammájával is (*Nem írom pennával, Befed ez a kék ég*). Ez utóbbiak ritmizálásának tanításához azonban módszertani tanácsot olvashatunk *Az idő és hírnév* c. tanulmánykötetben.¹ A Diákkönyvtár sorozatban 1988-ban megjelent Zrínyi-válogatás utószavában ez áll: „Könnyebbé természetesen a mostani kiadás sem teszi a Zrínyi-verset [...], Zrínyit *megértve* kell olvasni, verselését olyannak tudomásul venni, amilyen lenni akart és lehetett [...], a sajátos Zrínyi-verselés és a költő álcázott műgondjának tudományos értelmezése [...] még korántsem jutott nyugvópontra”.²

Zrínyi költészetében a formaművészet szerzteágazó elemeinek, köztük verselésének – metrumának vizsgálata századokra nyúlik vissza, értelmezését mégis bizonytalanság, homály veszi körül.³ A szakirodalom folyamatosan emlegeti a poéta önmagára vonatkozó kritikáját is.⁴

A tudományos feladvány máig kihívó. A sok-sok, természetesen ellentmondásos véleményt nem idézzük, inkább Németh László 1939-es megállapításával zárjuk e rövid bevezetést.⁵ Az alábbi sorokkal magunk is a kutató-elemző-értelmező, e kérdésben mindvégig vívódó szakirodalmi folyóiratba kívánunk kapcsolódni. Dolgozatunk több alaki-formai kérdésben nyilvánít először véleményt, majd abban az ügyben is, ami a Zrínyi-művészet körüli vitákban máig a legelevenebb, leginkább közérdekűbb verselésében.

Zrínyi dinamizmusa felhasznált versformakészletének mobilitásában is megfigyelhető. Vizsgálódásaink közben a nagyobb verstani egységtől a kisebb felé haladunk – a kompozíciótól a sorok ritmikái tagolódásáig –, figyelembe vesszük a közbeeső versalkotó tényezők viselkedési alternatíváit: az elemek ötvözetét, többletét és hiányát, a bővítést és a szűkítést.

I. Szakaszértékek ötvözete

A *Syrena*-kötet versein kívül *Az idő és hírnév* epigrammaciklust és az *Elegia* címmel ismert siratóverset vizsgáljuk, összesen 13 egységes kompozíciót.⁶ Feltűnik a legnagyobb verséptő egységek, a versszakok felhasználásának sajátossága, hogy közülük négy mű-

¹ MIKLÓSNÉ BODA Edit, *A verselemző vitatülés tanárszemmel*. In „Az idő és hírnév” (Zrínyi három epigrammájának ritmikája). Szerk. KECSKÉS András. Bp., 1984. 157–161.

² ZRÍNYI Miklós, *Szigeti veszedelem*. Vál., bevez., utószóval ell. KOVÁCS Sándor Iván és BÍRÓ Péter. 1988. 338.

³ HORVÁTH János, *Zrínyi sorfaja*. In *Vitás verstani kérdések*. 1955. 33–44.

⁴ L. ZRÍNYI *Syrena*-kötetének előszavát, valamint az *Orpheus*-versek marginális jegyzeteit. Ez utóbbiról bővebben KOVÁCS Sándor Iván, *A lírikus Zrínyi*. Bp., 1985. 211–215.

⁵ NÉMETH László, *Magyar ritmus*. In *Az én katedrám*. N. L. munkái. 1983. 30–31.

⁶ NÉGYESY László, *Gróf Zrínyi Miklós Művei*. I. köt. *Költői művek*. 1914.

ben négyesrímfű tizenkettes szakaszok és Balassi-strófák keverednek; a *Fantasia poetica*-ban madrigáloknak tartott, *A vadász és Echo*-ban canzonettának értelmezett szakaszok színesítik a négysorosokat.⁷ Ez a változatosság a kompozícióknak majdnem a felét (46 %) jellemzi.

II. A teljes, ideális kompozíció bővítése, szűkítése

A dinamizmus Zrínyinél a tervezett formai határokat is áttöri. A *Szigeti veszedelem* XIV. és XV. énekei, valamint a kötetkompozíció számozatlan strófákkal bővül (ez utóbbi a *Peroratio*-val), mert a költő mondanivalója összegezést kíván. Szűkítésre lát példát Kozák László az *I. Idilium*-ban, ennek okát a XVII. század költői szövegeinek hat versszakos köznyelvi mélystruktúrájában látja.⁸ A tudatos kompozíciószűkítésre hozzuk még példaként a magunk megfigyelését. A két *Orfeus*-verset *A lírikus Zrínyi* alapján külön-külön is tudatos torzónak tartjuk, de a minden további folytatást nélkülöző 3. rész nélkül. A szerző véleménye szerint „a »két« Orfeus-vers egysége kétségtelen, de mégsem szabad abszolutizálni, mert a második rész beszámozatlanságával és a második argumentum elválasztó jellegével maga Zrínyi adott okot arra, hogy a canzonetta-betétet külön versnek is tekinthessék”.⁹ Szerintünk ez a gemminálódás szükségszerű, mert együtt tartalmazzák a teljesértékű művészi információt. A kétféle metrum alkalmazása a szereplők végleges elválasztását is jelentheti. A 25 számozott szakasz azonosítható lehet azzal a biográfiai adattal, hogy Zrínyi 25 évesen nősült, s a 4 teljes és kétharmad részben torzóban maradt Balassi-strófa pedig a házasság időtartamával. 1646. február 11 – 1650. szeptember 24-ig 4 év 7 hónap és 13 nap a szoros versbeli megfelelés.

III. Strófabővítést

látunk a *Szigeti veszedelem* XV. énekének utolsó, számozatlan 5 soros szakaszában és a *Fantasia poetica* 22. strófájában, itt a versszakminta homogén sorokkal bővül.

IV. Strófarövidülés

Az *Orfeus keserve* csonkaságának bizonyítását a gondolati befejezetlenségen túl támogathatná az a megfigyelésünk is, hogy a 15. versszak egy sorral rövidebb, mint az ideális képlet, s ezáltal a teljes vers 99 sorból áll, az olvasó pszichikai hiányérzetét erősítve. Új formát, új epigrammát hoz létre Zrínyi a léptékváltásos Balassi-strófa szakaszon belüli módosításával a *Nem írom pennával* kezdetű versében. A strófa sorredukciójának oka a gondolati tömörítés, valamint az ismétlődés elkerülése, így a két kezdősort követő hetes ütempár elmaradhatott.¹⁰

V. Verssorok bővülése és rövidülése

Az ekhós technikájú *A vadász és Echo*-ban 12 esetben van ekhós rím szó, ebből 8 alkalommal túllépi a költő a sorminta kereteit: 66 %-ban (ötször két szótaggal, háromszor egy szótaggal). A *Szigeti veszedelem* csonka versszakainak sajátos magyarázata lehet az,

⁷ Kovács Sándor Iván, *í.m.* 128–166.

⁸ Kozák László, *Zrínyi költészetének néhány újabb aspektusa*. In *Zrínyi Dolgozatok*. 1989. 241–279.

⁹ Kovács Sándor Iván, *í.m.* 214.

¹⁰ Uő. vitacikke „Az idő és hírnév” tanulmánykötetben 138–153.

hogy a szótaghiányok etikai vétséget takarnak.¹¹ Zrínyi lírájában szótaghiányos sor van a *Fantasia poetica* 22. versszakában. A 18 soros, tizenkettes szótagszámú gigantikus szakasz a 3. sortól összecsengeti a sorközépi és végrímet, azonban a 15. sortól kezdve egy fél-sorral hosszabban hangoztatja, így aszimmetrikus képlet alakul ki. A két verséptő elem dialaktikáját példázza, hogy a sorrövidülés egyben egy rímtöbblet következménye. Íme:

14. sor Azért ez hegyekre^m és kemény kúvekre^m
 Jüttem lakni immár,ⁿ ahol juhász nem járⁿ
 S nem is szól az madár,ⁿ nem szánt itt az szántó,^o
 Nem jár az vadászó,^o csak keserves Echo^o
 Lesz szívem boszontó.^o

VI. Sorfajok ötvözése, gigantizálása, miniatürizálása

A tizenkettesek és a Balassi-nagysorok ötvöződését látjuk *A vadász és Echo* utolsó, számozatlan strófáján. A korabeli rímlelést értékelő munkákból¹² a rokon hangok társulásának megengedett kritériumával magyarázhatjuk az 1. sor közép- és végrímet:

Ha kérdi: élek-é,^a mondjad, hogy én égek,^a
 Ha kérdi, kicsoda,^b mondjad, hogy van oda^b
 Az te rózsá virágod^x

Itt a sorok kapcsolódása nem teszi lehetővé, hogy az 1. sor két rímelő hatosa, a 3., rím-telen sorhoz tartozzék; nincs köztük közvetlen gondolati-grammatikai összefüggés, mint a *Nem írom pennával* esetében, tehát más a keletkezés módja. A lamentáció folytatásának szerkezete kétféle elrendezésben is értelmezhető, amelyek egyaránt támogatják az ugyanebben a versben canzonettaként, ill. Balassi-strófaként felfogott betétek jelenlétét.¹³ A kérdéses szakasz szövege és transzformációs lehetőségei:¹⁴

Ha kérdi: élek-é, mondjad hogy én égek,
 Ha kérdi kicsoda, mondjad hogy van oda,
 Az te rózsá virágod,
 Kirül te harmatot,
 Gyöngé illatokat,
 Gyönyörködve szedtél,
 Benne gyönyörködtél,
 Mostan elárultad,
 Mert talán nem tudtad,
 Az nád töredéken
 Noha nevedéken,
 Hogy megunod mindjárt,
 Mert rá nézni is árt,
 Nézd hináros szemét,

¹¹L. 8. jegyzet.

¹²SOLTÉSZ Katalin dolgozata Zrínyi rímleléséről szól „*Az idő és hírnév*” tan. köt.-ben 81–85; szerinte Zrínyinél elfogadható a magánhangzó asszonánc ún. disszonáns rímként. — Finom, árnyalt rímlelmzést végzett KAZINCZY Andrea, *Zrínyi rímlelése* c. kéziratban lévő dolgozatában 1985.

¹³Vö. KOVÁCS S. I., *i.m.* 52. jegyzet 389.

¹⁴Szövegrendezés és központozás a *Syrena*-kötet írásképe szerint.

Csoportos üstökét
 Széltül hajtott nyakát
 Nem álló derekát,
 Nézd az ő gyökerét
 Meglátod erejét,
 Mert nincs az őbenne,
 Ki néked kellene,
 Hadd el én méhecském,
 Édes szép képecském,
 Megtalálok nálam,
 Ki bizony nem álom,
 Mely fris az rózsaszál
 Noha tüskében áll,
 Nem szur meg tégedet
 Nem sérti szemedet,
 Az virágja vörös,
 Az gyökere erős,
 Maga szép illatos,
 Hozzad hasomlatos;
 Lám sokan szeretik,
 Szépségnek viselik,
 Csak te jüj és szállj rá,
 Kívánod másszorra
 Ő állandóságát,
 Rothatalanságát:
 Így izene néked
 Az ki szeret téged.

1. változat: A rímpárokkal összefogott sorok tartalmi fordulattal kéttagúvá válnak, az utolsó két sor visszautal az strofa elejére.

Szerkezete: 3 soros intonáció

38 párrímes sor

Bontása:	18 sor	18 sor
	3 x hatsoros canzonetta: a méh elárulja a rózsát, a rózsza rosszallja ezt, szidja a nádat	3 x hatsoros canzonetta: a rózsza magához fordítja a méhet, majd önmagát dicséri

fordulat:

Hadd el én méhecském,
 Édes szép képecském

2. változat: Gigantizált Balassi-nagysorok imitációja rímpárokkal összefogott hatos sorok arányításával.

Szerkezete: belsőrímes tizenkettes sor a a
 álarcos Balassi-nagysor b b

x

38 párosrímű sor: 2 x 6 sor – a méh a nádhoz fordul
 2 x 6 sor – a rózsza a nádtól elfordítja
 2 x 7 sor – a rózsza önmagát dicséri

A tizenegyes, tízes sorok felbontását, léptékváltását látjuk a *Fantasia poetica* 4. szakaszában, „Mit bánkódom mostan ...” kezdettel. E párosrímű hatosok és tizenkettesek kapcsolatát műfajlag madrigálnak értelmezte a szakirodalom.¹⁵ Zrínyinek a *Syrena*-kötetben

¹⁵ Kovács S. I., i.m. 139–143.

szereplő hat epigrammája közül négy a Balassi-nagysor három részre osztott formájában íródott. Zrínyi a három ütempárt sorrá, a Balassi-nagysort versszakká emelte, s ugyanilyen formájúak az *Orfeus Plutónál*, s *Az idő és hírnév* epigrammaciklus *Az idő szárnyon jár* kezdetű darabok is.

VII. Sor kapcsolatok dialektikája: az enjambement

A szomszédos sorok közötti strukturális kötődést az enjambement egyaránt erősítheti vagy gyengítheti. Az áthajlás jelenlétét és működését Zrínyi verses művei közül főleg az eposzban tapasztalhatjuk. A mobilitás ezen újabb területét a versszakok kisebb építőelemeivel, a teljes sorok metrikai-ritmikai szerkezetével tárgyaljuk.

Fónagy Iván enjambement-meghatározását elfogadva „az átkötés a vers nyelvi és metrikus tagolásának ellentétén alapuló verstani jelenség”. Tehát olyan határterülete a versszerveződésnek, ahol e két determinánst együtt kellene vizsgálni. Fónagy a metrikát nem kapcsolja be, de Zrínyi verselését szem előtt tartva fontos megállapítása, hogy „a 12 soros alexandrinusokban frott költemény esetében eleve kisebb a valószínűsége az áthajlásnak, mint 5 vagy 6 szótagos sorokból álló versekben”, valamint néhány kiugrónak tartott előfordulási arányt említ: 10,47 % (fabliau-k), 27 % (Csokonai Lilla-dalok) a versek összes sorait tekintve.¹⁶ Zrínyi *Szigeti veszedelmé*-nek enjambement-jait korábban többen is észrevették. A verselési döccenők áthidalási lehetőségét látták bennük, mint Ráday Gedeon, aki a commák szerinti olvasást javasolja,¹⁷ de azt már nem tudjuk meg tőle, hogy ezen nagyobb tagolási egységek központozással jelölt határai egy soron belül vagy azon túl is figyelembe veendők-e. Négyesy László Zrínyi erényei közé emeli költői képeit, majd szemléltető példáját összekapcsolja egy gyönyörködtető enjambement-nal („Cumilla szép haja megközötté szívét / Ifju Delimánnak ...”), de nem kommentálja. Íme Négyesy véleménye a *Syrena*-kötet írásjeleiről: „Az 1651-iki kiadás helyesírása a legnagyobb ellentéteket mutatja. Sok esetben meglepően pontos és elvszerű, részint a hangoknak a betűkkel való leírásában, részint a központozásban is, úgyhogy helyenként épen [sic] az interpunctio is szövegkritikai útbaigazítást ad; viszont máskor rendkívül hanyag, mondhatni: lompos mind a két tekintetben. [...] Néhol kettőspontot ír versszakok végén, ha be is van fejezve a gondolatkör. Máshol a pontosvessző felkiáltójelt látszik pótolni”.¹⁸ Vargyas Lajos funkcionális szempontú megállapítása az áthajlás mozgásbrázolását emeli ki ezekkel a figyelemre méltó zárszavakkal: „Ezek a példák igazolják, hogy a 3+4 tagolásnak sorvégen is van létjogosultsága és a költő túltesszi magát bizonyos szabályokon, ha más elemek segítségével fokozottabban használja ki. Egyúttal arra is figyelmeztetnek, hogy a magyar ritmus nem egy-két szabály merev alkalmazásából adódik, hanem sok finom erőnek változatos érvényesüléséből. Hol az egyik, hol a másik nyomul előtérbe”.¹⁹ Vargyas Lajos tehát észleli a rendhagyónak tartott ritmikai tagolás és az enjambement együttes előfordulását, de nem vizsgálja a közöttük lévő kapcsolatot. Képes Géza szintén lelki folyamatok kifejezéséről, pontosabbn „a lelkiállapot ziláltságának rajzáról” szól, „amely, ha Zrínyinél előfordul, mindig ilyen forrásokból ered,”²⁰ ő sem veszi nagyító alá ezt a jelenséget.

Ezek a soráthajlással kapcsolatos megjegyzések adták az indítást, hogy a versanyagot ebből a szempontból átvizsgáljuk, előfordulásukat regisztráljuk, s a metrikai-ritmikai tényezőkkel egyeztessük. Az enjambement-ok előfordulásának alapegységét nem sorokban, hanem versszakokban vagy sorpárokban látjuk, ezt a négyesoros tizenkettesek versszakszerkezete indokolja. Vízszintesen nézve a tizenkettes szótagszám elég hosszú egy

¹⁶ Szócikk a *Világirodalmi Lexikon*-ból, szerk. KIRÁLY István, 1986. Az enjambement további irodalmát l. SZŐKE György, *Az áthajlás*. Lit 1984/1.

¹⁷ Levele Kazinczyhoz, 1788. jan. 4. — Vö. NÉGYESY László kiemelésével, i.m. 71.

¹⁸ *Uo.*, 375–376.

¹⁹ VARGYAS Lajos, *A magyar vers ritmusa*. 1952. 152–153.

²⁰ KÉPES Géza, *Zrínyi Miklós verselése*. IK 1961. 423.

mondattani-értelmi egység megfogalmazásához, s ha ennek ellenére áthajlás van, akkor a függőlegesen egymástól függő négy sor elégséges ahhoz, hogy e jelenség hírértékét méltányoljuk. Vannak olyan versszakok is, amelyekben többszörös áthajlás is található, egyikük a *Szigeti veszedelem* II. énekének 43. strófája:

*Megyen császár előtt messzi két mér földdel
Hozsa hatvanhárom, pénzt osztnak mind széllel
Minden nyomorúlnak, hogy ezek Istennél
Szerezzenek szerencsét könyörgésekkel.*

Statisztikánk szerint a magas előfordulási értékek arra engednek következtetni, hogy Zrínyinek nem volt elég egy verssor egy gondolat és grammatikai egység befejezésére. Ennek kapcsán viszont a verselés szótagszámváltó jellege is megkérdőjeleződhet, mert a szótagszámbővülést-szűkülést megengedő elképzelés hogyan magyarázná az olyasféle átkötést, ahol egyetlen szótagú szó kerül a másik sorba:

*Harcolni pedig nem akarmi okért
Kell, hanem keresztény szerelmes hazánkért (V. 27.)*

*Legcsendesebben magának nyugalmat
Vesz, juhász, szántó aluszik kedves álmat (IX. 43.)*

Az enjambement-ok formai szempontú osztályozását szinkron vizsgáltuk a ritmikai jelenségekkel, ugyanis az átvetések és hátravetések miatt elválasztott szintagmatikus egységeket a ritmikai határokkal egyeztetve figyeltük; áttérünk tehát a ritmuselemzés területére.

VIII. A Zrínyi-vers sormértéke

A tizenkettes sorok és szótagszámváltozatainak kétféle verstörténeti magyarázata van: (a) *Szótagszámtartók*: Horváth János állásfoglalása, mely variánsnak fogja föl a 11 és 13 szótagos sorokat, s elenyésző arányuk miatt nem tartja deviánsnak ezeket;²¹ magunk véleménye is ez.

(b) *Szótagszámváltó sorok mértékvaltozatokkal*: E vélemények képviselői: Gábor Ignác,²² Vargyas Lajos,²³ Kecskés András.²⁴

Magunk meglátása az, hogy a 13 szótagosság a legtöbb esetben kiküszöbölhető a diftongusként kiejtett, elisióként kezelt hangkapcsolatokban pl. laurus, Euridice, Aigás szavak esetében.

A lírai művek 12 szótagú sorainak és variánsaiknak statisztikája:

Összes sor: 907, ebből	11-es	18-sor	2 %
	13-as	3 sor	0,3 %
	10-es	1 sor	0,1 %

Mindössze 2,4 %-ban tér el a szótagszám a tizenkettestől, szerintünk minimális előfordulása miatt nem tekinthető devianciának. Hasonló a helyzet a *Szigeti veszedelem* soraival is.

Összes sor: 6272, ebből	11-es	6 sor	0,09 %
	13-as	35 sor	0,55 %
	csonka	3 sor	0,05 %

²¹ HORVÁTH János, *i.m.* — Az 53. oldalon statisztikája szerint 1,5 %-os az eltérés az eposz tizenkettes szótagszámától, az 59. oldalon csak 0,5 %.

²² GÁBOR Ignác, *A magyar ritmus problémája*. 1925. 20–42.

²³ VARGYAS Lajos, *i.m.*

²⁴ KECSKÉS András, *Kis magyar verstan*. OPI 1984. 25–29.

Az eposzban 0,69 %-ban mutatható ki szótagszámmódosulás, s ezt megengedhető hibalehetőségnek tartjuk.

IX. A sortagolódás lehetőségei

A tizenkettes szótagszámú sorok tagolódásáról is megoszlanak a vélemények. Feltételezett szabályszerűség, valamely ideálisnak tartott metrumképlet ütközik itt a realizált formával. A szabályos 6+6 felezés elhanyagolását kifogásolja Zrínyi részéről Toldy Ferenc, sőt, ítéletében odáig megy, hogy ezáltal „gyakorinál gyakrabban nemcsak versnek szűnik meg a vers lenni, de prózának is, mert minden numerus nélkülöz”.²⁵ Arany János ütem- és cezúrafelfogása szerint Zrínyi verselése „a magyar ritmusnak kevésbé, nem mindenütt behódolva, a klasszikai szabadságot követte”.²⁶ Horváth János recitáló mintát talált a cezúrálatlan és metszetes soroknak Kodály Bukovinában gyűjtött *Árgirusának* ritmusában.²⁷ Képes Géza ugyancsak dallamritmus képletének hatásával hozza kapcsolatba a *Szigeti veszedelem* szokatlan ritmusát.²⁸ Szepes Erika — Szerdahelyi István *Verstanának* összegezése, hogy a „Zrínyi-verssor és a belőle építkező versszak valójában nem önálló forma, hanem a felező tizenkettes képletének egyik igen szabados ritmikái megvalósulása csupán”.²⁹ A 6+6 cserélőjeként elfogadott 7+5 és 5+7 osztás gondolatát vissza kell származtatnunk Gábor Ignácnak, aki már Csokonai ilyesfajta osztására hivatkozhatott *A verscsinálásról* c. munkájából. Gábor Ignác említi még a 4+8 és a 8+4-es osztás lehetőségeit is, „mint a 12-esek teljesen kifogástalan és a többivel egyenlő értékű funkcióját”. A II. énekből a „Széles mellyel// elefántot hasomlitja” példájának ritmizálása is a hangsúlyos verselés törvénye miatt lehetséges, mert a „ritmikai hangsúlynak mindig össze kell esnie az értelmi hangsúllyal”.³⁰ Németh László szerint Zrínyi „az utolsó nagy költő, akiben a magyar tagoló vers még teljes hatalmával él [...], akinél az értelemről táplálkozó, szabad, tagoló vers a forma koporsójából kinyújtózik”.³¹ Vargyas Lajos is szabadüteműnek tartja a *Szigeti veszedelem* verselését, amelyben a változatos metrumképletet a szólamtagolás adja, azaz a szöveg „természetes tagolódása” — „Átkötés, szórendcsere, szótagszám-eltérés, sorkihagyás: megannyi fogás a változatosság érdekében”.³² Kecskés András ütempárok kapcsolatának nevezi a soralkotó 6+6, 7+5 metszetes sorokat, az 1. és 2. sorfélre kerülő, versnyomatékkal megosztott szólamot.³³ Szerintünk ez Zrínyi esetében csak a 6+6 osztás esetében fogadható el — elemzésünkkel indokoljuk.

X. Ütempárok, ütemek mikroszerkezete

(a) A szólam- vagy értelmi tagolódás szerint érvényesülni látszik a változatos szótagszámú ütemezés engedménye: a 2 és 5 szótagos ütemeket is el kell fogadnunk. Gábor Ignác megerősítve látja ezt a szakaszokon végigvonuló alliterációs kohézióval: „A beszédritmus

²⁵ TOLDY Ferenc, *A magyar költészet története* (Az ősidőktől Kisfaludy Sándorig 1867). 1987. 205.

²⁶ ARANY János, *A magyar nemzeti versidomról*. In *Prózai művek*. Szerk. KERESZTURY Dezső és KERESZTURY Mária, 1975. 184–185.

²⁷ HORVÁTH János, *i.m.* 63–64.

²⁸ KÉPES Géza, *i.m.* 419.

²⁹ *I.m.* 1981. 428.

³⁰ GÁBOR Ignác, *i.m.* 26–33.

³¹ NÉMETH László, *i.m.* 29–30.

³² VARGYAS Lajos, *i.m.* 153–160.

³³ KECSKÉS András, *A magyar ütemhangsúlyos verselés*. It 1984. 355.

legnyomatékosabb hangsúlyait csendíti össze”.³⁴ Itt jegyezzük meg, hogy Képes Géza szerint az alliterációnak többek között anticipáló funkciója is van.³⁵

(b) Elvi alapon Horváth János a 4+maradék osztású tagolásban summázza a félsorok mintáit,³⁶ s ezzel Szuromi Lajos is egyetért.³⁷ Képes Géza a 3+3 osztás mellett bizonyít.³⁸

XI. Időmértékes nyomok

A hangsúlyos verselés működésének nyugtázásán kívül többen az időmértékes vers formakészletével is megmérték a *Szigeti veszedelem* sorait. Képes Géza az *Argirus*-historiára és Arany Jánosra hivatkozva choriambusokat hall a félsorokban,³⁹ Toldy Ferenc viszont hiányolja ezeket.⁴⁰ Gáldi László megfigyelése szerint Arany áttemelte a choriambusokat saját átdolgozásába, ez bizonyítja létezésüket.⁴¹ Képes Géza éppen hiányolja az átírt változatból. Sorozatosságra, az ismétlődése metrikai érvényére csupán szórványpéldákat idéznek az említett tanulmányok. Véleményünk szerint nyelvi esetlegességről, véletlenszerűségről van szó, a *Szigeti veszedelem*-ben időmértékes metrumot nem lehet tetten érni.

XII. Rítmuselemzésünk

Bőséges elemzési módszerek közül választva korábban magunk is a 4+maradék analízis lehetőségét számbavéve készítettük el Zrínyi verselésének ritmus-statisztikáját. A sorok ütempárokra történő szétválásán kívül Szuromi Lajos megfigyelte, hogy olyan sorok is vannak, amelyek nem 4, hanem 3 részre oszlanak. A harmadoló tizenegyeseket Gáldi László állította vissza jogukba, majd Péczely László; Horváth János Petőfi költészetéig nem vesz róla tudomást. A harmadoló tizenketteseknek már nagyobb az irodalma, főleg a dallamra énekelteknek, s ezek jól keverednek a felezőkkel. A továbbiakban Kecskés András metrikai-ritmikai terminológiáját használjuk,⁴² az ettől való eltérést jelezzük.

A harmadolás első számú támogatója a *szólamhangsúly*, másodsorban a *komma*, ez utóbbi egyúttal az *enjambement* határa is. Csakúgy, mint a felező soroknál, itt is találunk szabályosságot; három elemi ütemből álló, határozott cezúrjájú 4//4//4-es sorokat:

Elszaggattam // koszoruját, // s azt mondtam	<i>Fantasia poetica</i> 18.
De ha abban // vagon lelkem, // kit szeretek	<i>Orfeus keserve</i> 9.
És hogy arra // szorgalmatos // gondja volna	<i>Szigeti veszedelem</i> III. 8.
Veled együtt // nagyobbakat // cselekedtem	<i>Sz. v. IX. 22.</i>
Igy monda, de // nem nyelvvel és // nem szózatall	<i>Sz. v. XV. 33.</i>

Az elemi négyes ütemek közötti határt azonban nem támogatja mindig szókezdő éles nyomaték. Számos esetben a sor első két üteme egyetlen beszédszólamba tartozik, szóátvágó melléknyomatékkal vagy nyomatékeltolódással tagolódik, a sor utolsó négyszótagos ütemét mintegy kiemelve:⁴³

³⁴ GÁBOR Ignác, *A magyar ritmika választája*. [é.n.? 1942.] 63.

³⁵ KÉPES Géza, *i.m.* 437–442.

³⁶ HORVÁTH János, *i.m.* 62–63.

³⁷ SZUROMI Lajos, *A versritmus elemzése az általános iskolában*. Debrecen, 1980. 16.

³⁸ KÉPES Géza, *i.m.*

³⁹ *Uo.* 416–417.

⁴⁰ TOLDY Ferenc, *i.h.*

⁴¹ GÁLDI László, *i.m.* 57.

⁴² *I.m.*

⁴³ SZABÉDI László, *Kép és forma*. Bukarest, 1969. 240.: „... a négyszótagos ütemet nem a benne helyet foglaló hangsúly, hanem az utána következő létesíti.”

Sokszor könyveivel ír // keménységét	<i>Idüium</i> I. 6.
Esztelenítette volna // keménységgel	<i>Ariánna sirása</i> 14.
Urunkért, / feleségünkért, // gyermekinkért	Sz. v. VI. 27.
Huszonötezer / török eb // fekszik itten	Sz. v. XIII. 96.

Az éles ütemkezdetet követő nyolcszótagos szólamok sortagolódása adja a harmadolás legkisebb hányadát:

Mert szemeim // úntalan forrású vizek	<i>Idüium</i> II. 18.
Álnok róka, // s annyi félelem szüvedben?	Sz. v. XIII. 54.

Így jutottunk el az elvi alapon történt metrizálás nyomán a többféle — vizuális és hangzó — versalkotó tényezők támogatta négyes alap felismeréséig, amely azonban nem kizárólagos érvényű. Akár olvasva, akár kimondva, a hetes ütempárok 3+4 szótagos tagjait is el kell fogadnunk, probléma inkább az ötös ütempárral van. A beszédszólam hangsúlyozásának elsődlegességét szem előtt tartva mindkét bontás (a 4+1 és a 3+2 is) elfogadható, de számtalan esetben előfordul, hogy az öt szótagos egység egyáltalán nem tagolódik, erre a 7+5 osztású sor zárása a legjellemzőbb példa. Ezt már Szabédi László is észrevette,⁴⁴ és ütempárpótlónak nevezte. E fogalom alkalmazása révén világosabban látjuk, hogy abban a pillanatban, amikor a 7+5 és az 5+7 osztást elfogadták a 6+6 cserélőjeként, az ütempárok szótagszám-bővülése, ill. szűkülése miatt a sortagolódás olyan összetett nagysort mutat, amely egy ütempár és egy ütempárpótló kapcsolata:

Jaj, szerelmes Violám, // ójad magadat	
Ne szakassza szederjén // arany hajadat	<i>Idüium</i> II. 15.
Vagyok Zrini, / ne szégyenld // megadásodat	Sz. v. III. 113.
Visz legelő / Demirhám // dárdát kezében	Sz. v. X. 18.

A hetes szótagszámú szólam elég hosszú ahhoz, hogy a 3. vagy a 4. szótag határán valamilyen módon kettéváljon, de az ötös sokszor ellenállást mutat, különösen harmadoló sorok szomszédságában, mert ekkor inercia-hatás jelentkezik. A sorok belső tagolódása ártétkelődhet: a harmadoló sorok 4/4//4 kéttagú szólamokká válnak, s az aszimmetrikus 7+5, 5+7 szólamhatáraihoz közelednek:

De mit mondjak // mindenható // Jupiterről	4//4//4	
Sokszor elfelejtkeznek // istenségéről	7//5	<i>Idüium</i> I. 36.

Mert bizony eddig // ennyi könyörgésemre,	5//7	
Nagy Késmárk is // ily alázatos versemre	4//4//4	
Megindult volna // sok hullatott könyvemre	5//7	
Duna vissza folya // az magas hegyekre	6//6	<i>Idüium</i> I. 39.

Noha nem első próbám volt // az énnékem,	4//4//4	
Veled együtt nagyobbakat // cselekedtem.	4//4//4	
Éltemet halállal // én is megcserélem,	6//6	
Mikor hozzá adatik // örök jó hirem.	7//5	Sz. v. IX. 22.

És bár öltözzék // rettenetes formára,	5//7	
Megmutatja, // s mint kel menni // bátorságra	4//4//4	Sz. v. XV. 16.

Az inercia-jelenség arra figyelmeztet minden verselemzőt, hogy egy sort önmagában ne

⁴⁴ Uo. 312–314.

tekintsen elemzendő egységnek (összes együttes előfordulásukat l. mellékletben). Ritmikai szemlének után újból bekapcsolódhat a versszakon belüli szimbiózisba az enjambement is.

XIII. A Zrínyi-enjambement

Felméréseink alapján Zrínyi enjambement-jainak legszembetűnőbb formai jellemzője, hogy több bennük a *hátravetés*, mint az átvetés. Ennek oka a sorok 2. felével kezdődő új szintaktikai egység, amely a következő sorban folytatást kíván. Az átvetések sorkezdő szava leggyakrabban *igei állítmány*, de sok a határozó is. Más esetben a sor élén álló szavak közös alaptagként szolgálnak az előző sor és az áthajlás, a kommahatáron túli azonos szerepű mondatrészek összekötéséhez. *Közölés* ez, amely a ritmikai ütemhatárral stabilizált mondattani egységet követően az áthajlás második sorát is magához vonja.⁴⁵

<i>Szereti az vasat: te pedig keményebb Magnesnél és vasnál, és jégnél hidegebb</i>	<i>Idüium II. 22.</i>
<i>Az szerelem nékem szép paradicsomnak Tetszik, örvendetes mennyei országnak</i>	<i>Orfeus keserve 22.</i>
<i>Ha akarod uram, én fáradtságomat Érted nem restellem, sem vérem hullását</i>	<i>Sz. v. IX. 11.</i>
<i>Nem irtózik semmit, hanem ép elméjét Pogánynak veszélyére tartja s nagy szívét</i>	<i>Sz. v. XIII. 31.</i>

Az enjambement-nak a közöléssel rokon jelensége még a konklúziót tartalmazó *antici-pálás*. Az eposzi kellékekkel rokonítva felhívja a figyelmet bizonyos szereplőkre, előrevetíti sorsfordulataikat,⁴⁶ de a sorkapcsolat elemei között is képes létrehozni ezt a feszültséget. Ha az átvetett szó vagy szintagma 1-2 szótagnál hosszabb, és meghaladja ütempárok esetében a sor 1. ütemét, harmadolás esetén az első négy szótagos egységet, de nincs kiemelő funkciója, akkor a sor többi szava új közlendőt hordozhat. Ez kétszeres indíttatás a megállásra, olyan, mint az intellektuális lírában a kettőspont.

<i>Nyilamnak nincs hegye, nincs mérges szerelem Ijamban, de gáyon csak tüled félelem</i>	<i>Idüium II. 3.</i>
<i>Rólam és Remusrul példát vehet minden Vesztő, mert nem fértem az bátyám székiben</i>	<i>Buda</i>
<i>Azokrul helyekrül minden szem reám néz Hírrel, böcsülettel, valamig világ lesz</i>	<i>Peroratio</i>
<i>Kezünknek erőt, szívünknek bátorságot Csinált, és az pogánytul elvette aztot.</i>	<i>Sz. v. V. 14.</i>
<i>Szállitson szerencse minden veszedelmet En ifju fejemre, de elmegyek veled</i>	<i>Sz. v. IX. 27.</i>
<i>De mivel orvoságot elmúlt üdöre Nem lehet csinálni: bänkodjunk helyére</i>	<i>Sz. v. XIII. 67.</i>

⁴⁵ HORVÁTH János, *Rendszeres magyar versstan.* 1969. 54–55.

⁴⁶ MOHÁCSI Ágnes, *A Zrínyi-enjambement.* Zrínyi Dolgozatok 1989.

XIII. Az enjambement korábbi előfordulásai

A Zrínyi Szigeti veszedelmét megelőző korok epikus költészetében sormértékre való tekintet nélkül kerestük meg az áthajlásokat.⁴⁷

cím	sormérték	összes vsz.	enjamb. (%)
<i>Ének Pannónia megvételéről</i>	7–10	39	0
<i>Ének Szent László királyról</i>	10–12	15	0
Farkas András: <i>Az zsidó és magyar nemzetéről</i> 1538	11–14	59	59,3
Istvánfi Pál: <i>Historia regis Volter</i> 1539	12	206	2,4
Batizi András: <i>Az drága és istenfélő vitéz Gedeonról való széphistória</i> 1540	10–13	49	12,2
Uő.: <i>Az istenfélő Zsuzsánna asszonnak históriája</i> 1541	12	61	3,3
Uő.: <i>Jónás prófétának históriája</i> 1541	12	49	2
Uő.: <i>Meglőtt és megleendő dolgoknak teremtestül fogva mind az ítéletig való história</i> 1544	12	141	2,8
Uő.: <i>Izsák pátriárkának szent házasságáról való szép história</i> 1546	12–13	54	16,6
Szkhárosi Horváth András: <i>A fejedelem-ségről</i> 1545	11–12	76	0
Uő.: <i>Kétféle hitről</i> 1544	12	77	0
Uő.: <i>A fősvénységről</i> 1545	11–12	68	0
Uő.: <i>Az átokról</i> 1547	14	56	0
Fekete Imre: <i>Sámuel, Saul és Dávid históriája</i> 1546	7–13	88	69,3
Tinódi Sebestyén: <i>Erdéli história</i> 1653	11–13	413	2,9
Uő.: <i>Szegedi veszedelem</i> 1552	12	81	2,4
Uő.: <i>Budai Ali basa históriája</i>	12	116	1,7
Uő.: <i>Eger vár viadaljáról való ének</i> 1553	11	450	0,2
Uő.: <i>Szulimán császár Kazul basának viadaljáról</i> 1546	11	70	2,8
Uő.: <i>Buda veszéséről és Terek Bálint fogságáról</i> 1543	12	45	2,2
Uő.: <i>Az szalkai mezőn való viadalról</i> 1544	12	65	1,5
Uő.: <i>Jázonról és Médeáról</i>	12	85	0
Sztárai Mihály: <i>Szent Ilyésnek és Ákháb királynak idejében lőtt dolgokról</i> 1549	12	164	3,04
Ráskai Gáspár: <i>Egy szép história az vitéz Franciscóruól és az ő feleségéről</i> 1552	12	169	1,8
Névtelen: <i>Béla király és Bankó leánya</i> 1570	12	38	0

Megfigyelhető, hogy a szótagszámtartó sormértékű és dallamra énekelt Tinódi művekben az enjambement nem több, mint az összes versszak 3,3 %-a. Vegyük szemügyre a négy kivételt: mindegyikük szótagszámváltó!

Farkas András históriája hatsoros szakaszmértékű, akárcsak Fekete Imre *Sámuel*-je, rímelésük nem konzekvens. Mindkét história ugyanazon dallamra íródott,⁴⁸ s ez lehet a magyarázata a sorpárokat összekötő szintagmatikus kapcsolatnak. Szerintünk ugyanis

⁴⁷ A művek szövegei az *RMKT* XVI. és XVII. köteteiben találhatók.

⁴⁸ *RMDT* I. Szerk. CSOMASZ TÓTH Kálmán. 1958. 9. szemelvény (425.)

Fekete Imre históriájában látható, hogy az applikált dallamból az ismétlődés és variálódás miatt kiesett néhány hatos ütempár. A 12–11, 12–13, 12–13 helyett létrejött 12–11, 12–7, 12–7, ütempárkapcsolatok elsőként mutatnak grammatikai kontinuitást a kialakulóban lévő Balassi-nagsor előzményeként:⁴⁹

Szóla harmadszor is//isten Sámuelnek,
Esmét nevén ötöt//kétszer nevezé:
Az gyermek sieté,//harmadszor urához
Sietséggel indula.
Éli ezt megérté://szózat az gyermeknek
Istentől jelentetnék.

Batizi András *Az drága és istenfélő vitéz Gedeonról való szép históriá-jában* az epikus előadásmódra jellemző bevezető kommentálás vagy felsorolás miatt török meg a mondat folyamatossága:

Régen ez vala mikor Jézus urunk
Az emberi testben még meg nem jelent vala (1)

Nagy kiáltásokkal, trombitálásokkal
Egymást levágják önnön fegyverekkel (45)

Batizi másik művében, az *Izsák pátriárkának szent házasságáról való szép históriá-jában* hasonló a helyzet, itt az áthajlással értelmezői helyzetbe kerülnek a bővítmények alaptagjukkal együtt:

Mennybéli istenem! ki vagy én uramnak
Az nagy Ábrahámnak jóakaró Istene (13)

Az epikus előadásmódból következő enjambement-típus az ingadozó szótagszámú műveket jellemzi, formai vagy funkcionális szándék nélkül, de a metszethatárokkal szinkronban. A statisztikai többség műalkotásai alig tartalmazznak áthajlást, de ez a Zrínyinél megfigyelt enjambement-ok létre megsemmisíthatja azt a magyarázatot, hogy a költő újított. Zrínyi eposza szótagszámtartónak minősül, meg kell ezért néznünk közelebbről ezt a keveset is. A legtöbb enjambement hasonló az eddigiekhez: szám- és személynevek felsorolása, főleg határozók átvitele a másik sorba, azonban Istvánfi Volter-jának mindegyik átkötése (a határozói bővítményt hátravetve 63. szakasz kivételével) a Zrínyiéhez hasonló alakzatokat mutat: a sor végén összegző-anticipáló kifejezés áll:

De azt így jól ért, hogy asszony szereti
Két kis gyermekcséjét; kétségtől megmenti:
Hogy az keménséget asszony nem miveli
Valami keménségből, de hogy üt szereti. (125)

Közölések találhatóak az 1., 136., 143., 181. szakaszokban:

Nem hagyná, de inkább annak kisebbségét
Öregbíti vala, nagy keserüségét. (136)

Batizi *Zsuzsánná-jának* históriájából való ez a példa, mely szójátékkal zárja a történetet:

Mint kívánják vala, hogy ők elvesztenék

⁴⁹ A téma bővebb tárgyalása Fekete Imre *énekelte históriája* c. kéziratban lévő dolgozatomban.

Tinódi Egevár viadaljáról való énekében ezt a kiemelt anticipálást és közölést:

*Egy hajnalban tárgyak alatt magokat
Megjelenték, felgyújták az palánkját (273)*

*Elbocsátá Vas Miklóst nagy bánatval
Az hősekhöz, nagy szép biztatásokval (328)*

A XVII. század első felének költészetében (Szöllösi István, Wathay Ferenc, Pethi János, Rákosi András, Fiátfalvi György, Kolosi Török István) egyáltalán nem találunk áthajlást, kivéve Nyéki Vörös Mátyás *Tintinabulum Tripudiantium* (1629) művében. Jellemzői: összes versszak 400, verselése felező tizenkettes négyes rímmel. Enjambement 70 versszakban van, azaz a strófák 17,5 %-ában, ebből 34,3 %-ban ige, 21,4 %-ban határozó áll az átkötéssel kapcsolt sor elején. Magas a közölések aránya: 27,1 %, ritkább az anticipálás: 8,6 %:

*Hogy-sem-mint Istened haragja mélységét
Fejed-fölött látnád,' s Sentenziád végét (132)*

Egyetlen strófában az áthajlás olyan változó ütemtagolódású sorokkal jár együtt, mint Zrínyinél:

Mert,'a kik most külömb-külobb illatokkal,	4//4//4
Mint egy Patika-ház,'s kedves pésmátokkal	6//6
Gőzölgőtök; nyílván itt bűdös szurokkal	7//5
Orrotokat tölük, s poshatt dög-szagokkal.	6//6 (274)

Nyéki Vörös enjambement-esetei azonban a magas elfordulás ellenére is alkalmiaknak látszanak. A mű 277. és 332. szakasza között, azaz 35 versszakban egyszer sem bukkannak fel. A Zrínyiénél stabilabb 6//6 ütempárkapcsolódás és az átvetések nagy száma viszont nem mutatja a mobilizálásra való hajlamot. Érdekességként lássunk még egy összevetésre kínálkozó példát: Gyöngyösi István *Murányi Vénusának* (1664) 887 versszaka mindössze 1,7 %-ban tartalmaz epikus áthajlásokat.

Megállapíthatjuk, hogy Zrínyi enjambement-jai nem előzmény nélküliek, de motivikus rendszer egyik epikus műben sem található. Leggyakoribb formájuk a hátravetés, vagyis a sor második ütempárjának szintagmatikus kapcsolata a következő sorral. Funkciójuk többnyire felsorolás, mondattani kiegészítés; közlés és anticipálás csak szótagszámtartó művekben van. A versritmikai egységek határa és az enjambement-é egybeesnek.

XV. Összegzés

A Zrínyi-enjambement formáját és funkcióját látva arra a megállapításra jutottunk, hogy a versszakon belüli többszörös áthajlások elfordulását sorpárok arányaival is mérhetjük.

A *Szigeti veszedelem* 1568 versszakából 400-ban (25,5 %), azaz 3136 sorpárból 487-ben (15,52 %) van enjambement, e számottevő arány miatt mindenképpen figyelmünkre érdemes. Az átvetés és az anticipálás esetei majdnem egyformák (207:206 sorpár — 42,5 %), ez az epikussággal járó mondatsoros bővítést jelenti főleg igékkel (30 %) és határozókkal (29 %). A hátravetés határán valamely metrikai alapegységgel kezdő részleges sor áthajlása (57,5 %) a már tárgyalt változatos cezurák stabilizálását jelzi, s ez meggyőzően igazolja,

hogy az eposz verselése nem hevenyészett. A közlés (18,7 %) jelenléte a gondolatritmus nyomósító szerepét hangsúlyozza, de ezen túlmenően strukturális elem is.⁵⁰

A lírai művek áthajlásainak általános jellemzője a jóval alacsonyabb előfordulás: 227 versszakból 27 (12,84 %), azaz 454 sorpárból 39 (8,6 %). Különösebb formai és funkcionális jellegzetességük nincs, kevés kivétellel szintagmák újabb tagokkal való bővítése okozza az áthajlást. Az összes ritmikai divergencia az *Orfeus keserve* strófáiban van, míg a *Peroratio* 2. versszaka magán hordja az eposz enjambement-jelenségének nyomait.

Végezetül álljon itt a *Szigeti veszedelem* egyik reprezentatív szakasza, mely Zrínyi verselésének újabban észlelt sajátosságait mutatja meg:

Illyen nagy/zöndülés// esék ő közibe,	6//6
Mert fölforr az//haragos vér//mindenikbe,	4//4//4
Kivánja/mindenik://ellenség/vérébe	6//6
Hamar kezét/fösthesse,//és az szívébe.	7//5 (V. 38.)

Zrínyi verselésében nem volt elég a hagyományos versszerző erőket, alapelveket és lehetőségeket figyelembe venni. Lehetetlen ezt az alkotómódszert egy vagy két számmal minősíteni, ennek ellenére Zrínyi semmiféle szabály megszegésével nem vádolható. „Zrínyi ritmusa nem rosszabb, csak kevésbé merev, mint Gyöngyösié” — mondja Németh László, de miért jobb? Magasabb szintű? Finomabb? Zrínyi meri vállalni a kristályosodás látható folyamatát. A két „véglet” nyilvánvaló elfogadása, a bokorrímes sorok szótagszáma és a 4-es szótagszámú ritmikai alapegység között a logikai híd középső részét nem építi fel részleteiben, sőt! A kortársaknál és azt megelőzően a bizonytalan középmetrumon kívül a többiektől eltérő, szokatlan enjambement is látszólag labilissá teszi a határokat, holott a kommak révén metszeterősítő jellege van. A formakészlet mobilitása Zrínyi írásművészetének más területein is megmutatkozó dinamizmusának versbeli lenyomata, ahol páros és páratlan kapcsolatokba rendeződnek el a versbeszéd ritmikai egységei, s a grammatika irányából jövő másik mozgással az enjambement-ban találkozva kölcsönösen hatnak egymásra: létrejön egy sajátos interferencia.

MELLÉKLETEK

1. sz. Sormetszetek statisztikája (a felező tizenkettes sorok kivételével)

	<i>Szigeti veszedelem</i>	Lírai művek
	6272 sor	907 sor
7//5	963 sor = 15,35 %	142 sor = 15,6 %

⁵⁰ Számszimbólika a „*Szigeti veszedelem*”-ben, Zrínyi Dolgozatok 1987. c. dolgozatom kiegészítéséhez újabb adatok kínálóznak. 8–13 versszakterjedelmű motivikus kapcsolódás figyelhető meg az eposz II. és XIV. énekében, száminverzió (31) mutatkozik az V. énekben. E két szimbólumot megerősíteni látszik a közlés-funkciójú áthajlások számszerű előfordulása. (Emlékeztetőül: a 8-as a feltámadás, a 13 a halál száma.)

Ellenpontozásként:

VIII. ének: A török haditanács elbizonytalanodik – 8 közlés

X. ének: Magyarok győzelmes csatája – 13 közlés

Egyenes megfeleltetéssel:

XIII. ének: Megfordul a magyarok szerencséje – 13 közlés

XV. ének: A szigetiek dicsőséges halála – 8 közlés

(A közlések helye: VIII. énekben 7., 28., 48., 52., 55., 64., 69., 92. vsz.)

X. énekben: 1., 4., 6. (kétszer), 8., 20., 24. (kétszer), 30., 34., 60. (kétszer), 79. vsz.)

XIII. énekben 7., 9. (kétszer), 15., 31., 32., 45., 63., 71., 77., 83., 90., 96. vsz.)

XV. énekben 27., 34. (kétszer), 49., 68., 85., 102., 105. vsz.)

5//7	104 sor =	1,65 %	11 sor =	1,2 %
4//4//4	207 sor =	3,3 %	29 sor =	3,19 %
4/4//4	121 sor =	1,9 %	26 sor =	2,86 %
4//4/4	43 sor =	0,7 %	10 sor =	1,1 %
tagolatlan	8 sor =	0,12 %	2 sor =	0,2 %

2. sz. Ritmikai változatok és az enjambement előfordulása

Szigeti veszedelem

Lírai művek

1568 versszak

227 versszak

Együtt előforduló

7//5 és 5//7

187 vsz. = 11,9 %

37 vsz. = 16,3 %

szabályos harmadolók

29 vsz. = 1,84 %

7 vsz. = 3,08 %

aszimmetrikusan tagolt

158 vsz. = 10,07 %

18 vsz. = 7,09 %

összesen:

374 vsz. = 23,81 %

62 vsz. = 26,47 %

Enjambement

magában

136 vsz. = 8,67 %

11 vsz. = 4,8 %

ritmikai változatokkal

264 vsz. = 16,8 %

16 vsz. = 7,04 %

összesen:

400 vsz. = 25,5 %

27 vsz. = 12,84 %

Fried István

A LEVÉLÍRÓ KÖLCSEY FERENC*

A Kölcsey Ferenc levelezés-kötet margójára

A Kölcsey-kutatás is megszenvedte az 50-es-60-as éveket. Révai József tárgyi tévedésektől sem teljesen mentes Kölcsey-tanulmánya ugyan fölmentést adott a *Vanitatum vanitas* írójának, a jobbágyaival pereskedő földesúrnak, de a Kölcsey-kutatást mintegy arra kényszerítette, hogy eufemisztikusan szólva vitatható téziseket igazoljon. Nem került el ezt a veszélyt Szauder József monográfiája sem,¹ bírálják is újabban a megbízhatóbb Kölcsey-portréért azért máig a legtöbbet tévő tudóst. Igaz, Szauder a rá jellemző csöndes és határozott módon maga kezdte meg a dogmatikus irodalomszemlélet Kölcsey-szobrának lebontását, méghozzá többfelől hozzálátva a nem könnyű munkához: (1) Kölcsey bölcséleti és bölcslettörténeti érdeklődésének forrásvidékére kalauzolt.² (2) Versértelmezéseivel a Kölcsey-líra összetettségére, valamint a neoklasszicizmus és a romantika határterületére utalt.³ (3) S nem utolsósorban szövegkiadásaival mutatott rá arra, hogy a filológiai vizsgálódás valójában elemi feladatokat sem végzett el a Kölcsey-életmű feltárása terén.⁴ Igaz, éppen ez a terület az, amellyel kapcsolatban ismét — valódi — kifogások merültek föl: a három kötetes 1960-as kiadásban ugyan jónéhány szövegmódosítással élt, de például a már publikált levelek hitelesebb szövegének megállapítását nem végezte el (a Szemere-tár anyagával nem vetette egybe a korábban önkényesen megcsonkított és félreolvasott leveleket),

* Kölcsey Ferenc levelezése. Válogatás. S.a.r.: SZABÓ G. Zoltán. Bp., 1990. Az innen vett idézeteket, adatokat csupán a főszövegben jelzem.

¹ SZAUDER József, *Kölcsey Ferenc*. Bp., 1955.

² SZAUDER József, *A romantika útján*. Bp., 1961. 180–223.

³ SZAUDER József, *Kölcsey Ferenc: Himnusz*. In MEZEI Márta — KULIN Ferenc (szerk.): *Miért szép? A magyar líra Csokonaitól Petőfiig*. Bp., 1975. 214–232.; Uő., *Kölcsey Vanitatum vanitas-a*. In Sz. J., *Az estve és Az álom*. Bp., 1970. 433–451.

⁴ Kölcsey Ferenc kiadatlan írásai. 1809–1811. Bp., 1968.